

Fra den af Alfred Lind iscenesatte fotoramafilm „Den hvide Slavehandel“.

Da Fotorama begyndte for 50 år siden

AF MARGUERITE ENGBERG

Lige fra den første begyndelse har filmselskaberne her i landet haft til huse enten i København eller i hovedstadens nærmeste omegn. Det skyldes naturligvis først og fremmest filmens afhængighed af teatrene og deres skuespillere. Der er dog enkelte undtagelser fra reglen, og for eksempel kan Århus i år fejre 50 årsdagen for grundlæggelsen af sit første filmselskab „Fotorama“. Skønt dette selskab kun i få år producerede film, opnåede det alligevel en sådan position, at selveste *Ole Olsen*, skaberen af „Nordisk Films Kompagni“, begyndte at frygte konkurrenten. Fotoramas betydning for dansk film og den kamp, der opstod mellem det og Ole Olsen, er et ganske betydningsfuldt afsnit af vor filmhistorie.

Den mand, der stod bag oprettelsen af Fotorama, var en fotograf ved navn *Thomas S. Hermansen*. Han havde omkring århundredskiftet opholdt sig nogen tid i Amerika, og her stif-

tede han bekendtskab med den nye kunstart, filmen. Efter sin hjemkomst til Danmark slog han sig ned som fotograf i Århus, men han glemte ikke de levende billeder. Snart begyndte han selv at optage små reportagefilm. Den ældste bevarede af hans film er en reportagefilm fra indvielsen af Århus sporveje i 1904. Også storkøbmanden Hans Broges begravelse i 1908 og et kongebesøg i Århus i 1909 har han forevigt. Men Hermansen begrænsede sig ikke til Århus. Da Christian IX døde i 1906, tog han til Roskilde for at filme begravelsen. Herom fortæller han i et interview i „Filmmagasinet“ (nr. 9, 1923): „Da jeg kom til Byen for at optage Højtideligheden, var Ole Olsen kommet mig i Forkøbet, han havde nemlig sikret sig Eneretten til at komme indenfor Afspærringen, og der stod den vordende Generaldirektør og drejede paa Kameraet, mens jeg maatte nøjes med forskellige Vinduespladser.“

Den reportagefilm, Ole Olsen fik taget af Christian IXs lit de parade og begravelse blev hans første økonomiske filmsucces og den, der gav ham mod til få måneder senere at grundlægge sit filmselskab, Nordisk Films Kompagni. Det var første, men ikke sidste gang, at Ole Olsens og Hermansens veje krydsedes.

Allerede i 1905 ansøgte Hermansen om bevilling til en biograf. Det blev nu ikke ham, men *Constantin Philipsen*, der den 15. 4. 1905 åbnede Århus' første biograf, som han i lighed med sin biograf i København gav navnet „Kosmorama“. 1. 7. 1906 fik Hermansen imidlertid sin egen biograf, idet han forpagtede den bevilling, som Århus Teater havde fået, men som det „på grund af manglende sagkundskab ikke ville benytte“. (Hermansens udtalelse). Biografen kom til at ligge i selve teaterbygningen og fik navnet „Fotorama“.

Også salg og udlejning af film og apparater gav Hermansen sig af med. Denne virksomhed satte ham i forbindelse med en købmand i Ringkøbing, der snart skulle indtage sin plads i dansk film- og teaterhistorie. Hermansen bevarede altid med særlig veneration det første brev, han modtog fra sin forretningsforbindelse. På brevet stod: *Frede Skaarup*, Kolonial, Korn og Foderstoffer.

Omkring 1908 fik Hermansen endelig ideen til det foretagende, der er emnet for denne artikel: han besluttede at starte et filmproduktionsselskab. Men da han manglede den fornødne kapital, satte han sig i forbindelse med nogle pengestærke mænd i Århus. Og enden på deres forhandlinger blev, at A/S Th. S. Hermansen blev stiftet med en aktiekapital på 125.000 kr. Selskabet overtog Hermansens forskellige filmforetagender, deri indbefattet hans biograf i Århus og de filialer, han havde oprettet i andre jyske byer. Som formand for bestyrelsen valgtes konsul *M. P. Drescher*. Hermansen selv fik ikke sæde i bestyrelsen, hvilket sandsynligvis må skyldes, at hans økonomiske andel i foretagendet ikke har været ret stor. Selskabets formål var, som der stod i dets love fra den stiftende generalforsamling af 18. januar 1908: „at drive Forretning med Films – Udleje og Salg, og dertil hørende Forretninger, samt Biograftheaterdrift, hvor Bevilling hertil kan opnaas“. Ordet filmproduktion, eller, som man dengang sagde, filmfabrikation nævnes ikke udtrykkeligt, men i selskabets love

fra 1910 er ordet fabrikation tilføjet efter „Udleje“.

Den første tid, aktieselskabet eksisterede, gik især med at konsolidere de forskellige foretagender. Men snart indså man nødvendigheden af at ansætte en kunstnerisk leder, og den 1. juli 1908 engageredes *Frede Skaarup* til denne stilling. I 1909 blev A/S Th. Hermansen et filmproduktionsselskab, for det var hurtigt lykkedes for Skaarup at forbedre selskabets økonomiske stilling, så man i 1909 turde binde an med at producere film. Den 1. februar 1909 ansattes *E. Schnedler-Sørensen* til at lede filmoptagelserne, og i sommeren 1909 tog man så fat. Det første man valgte at filme var *H. P. Holsts* digt: „Den lille hornblæser“. Drejebogen blev skrevet af *Schnedler-Sørensen*, der også stod for instruktionen, ligesom både han og Skaarup havde småroller i filmen. Hovedrollen som den lille hornblæser blev spillet af Århus Teaters unge primadonna, *Christel Holck*. Og den 18. oktober fik filmen premiere i „Fotorama“ i Århus.

Det viste sig at være det helt rigtige emne, man havde valgt. Det, der først og fremmest greb, var naturligvis filmens nationale indhold, men desuden gjorde de mange slagscener et stærkt indtryk. For at fremkalde de rette massevirkninger havde man da også lånt samtlige dragoner i Århus.

På „Den lille hornblæser“s vej gennem landet hjalp biografefjerne i mange tilfælde med til at understrege stemningen ved at engagere både hornblæsere og trommeslagere til at ledsage filmens billeder. „Den lille hornblæser“ blev et tilløbsstykke af de helt store. En annoncør i Aarhus Stiftstidende kunne med stolthed skrive i avisen den 26. december 1909: „Over dette nationale Mindebillede har nu over 150.000 Danske let, grædt, klappet og jublet“.

Man nåede ikke at indspille mere end denne ene film hos A/S Th. S. Hermansen i 1909. Før man næste år gik i gang med at optage nye film – filmselskaberne lå dengang altid stille om vinteren – skete der to ting af betydning med selskabet. For det første ændredes firmanavnet til det kortere og mere bekvemme „Fotorama“, og for det andet oprettedes allerede i januar 1910 en filial i København til at lede selskabets mangeartede forretninger i hovedstaden, især salg og køb af film. Filialen fik kontor på hjørnet af Amagertorv og Hysken-

Valdemar Psilander, Gunnar Heisengreen og Asta Nielsen i fotoramafilmen „Den sorte Drøm“.

stræde og drev samtidig i stueetagen „Løvebiografen“, der var indrettet i det gamle Løveapoteks lokaler. Til leder for denne afdeling udnævntes E. Schnedler-Sørensen.

Filmoptagelserne startede tidligt på foråret, og der blev produceret en halv snes film hos Fotorama i 1910. Det var primitive forhold, man arbejdede under. Et egentligt filmatelier fandtes ikke. Til sammenligning kan nævnes, at Nordisk Films Kompagni allerede i 1908

fik sit første atelier. Handlingen i de fleste af fotoramafilmen begrænsedes så vidt muligt til udendørsscener, men hvor det var uomgængeligt nødvendigt med interiører, klarede man sig dels med Hermansens fotografiske atelier, dels med selskabet „Polyhymnia“s gård i Kannekestræde, der hvor Aarhus Stiftstidende nu ligger. Alle dekorationer blev malet på tapetpapir, og som dekorationsmaler ansattes Olaf Poulsens søn, teatermaleren *Emil Poulsen*. Som selskabets faste fotograf arbejdede Hermansen selv, men undertiden blev han erstattet af andre, f. eks. af den københavnske fotograf *Adam Johansen*, der optog „Den sorte drøm“. Hovedleverandørerne af manuskripter var dels det kendte århusianske ægtepar, bibliotekar *Erling Stensgaard* og hans kone *Ljuth*, de stod især for melodramatiske arbejder som „Arvingen til Skjoldborg“ og „Den sorte familie“, og dels *Louis Schmidt*, den senere chefredaktør af Aarhus Stiftstidende, der som filmmand først og fremmest vil huskes for sit manuskript til „Den hvide slavehandel“. De medvirkende skuespillere var næsten alle hentet fra Aarhus Teater.

Allerede den 11. april 1910 var der premiere på årets første fotoramafilm i biograferne „Fotorama“ i Århus og „Løvebiografen“ i København. Det blev en skelsættende dato i dansk filmhistorie, for den film, der havde premiere, var det berømmelige drama „Den hvide slavehandel“, iscenesat af *Alfred Lind* og med *Christel Holck* i hovedrollen. Det epokegørende ved dette værk var ikke så meget det emne, det behandlede, eller den kunst, instruktøren og de andre medvirkende lagde for dagen; nej, det var selve filmens længde. For første gang i dansk film – ja, sandsynligvis for første gang overhovedet (jfr. min artikel i *Kosmorama* 17–18 „Verdens første „lange“ film?“) – brød man med den hævdvundne spilletid af 15 minutter og producerede en film med en spilletid på en halv time. Det var med stor spænding, at fotoramafolkene imødeså premieren. Kunne publikum holde ud at sidde stille så længe under en film? Kunne det overhovedet følge med i handlingen? Dette sidste problem havde man på forhånd søgt at overvinde ved at trykke et program, der i novellistisk form gav en handlingsbeskrivelse af filmen. Men man kunne have sparet sig de bekymringer. Filmen blev en formidabel succes, og både i Århus og i Kø-

benhavn måtte der udkommanderes politi til at holde styr på folkemasserne, der trængtes ved biografernes indgange for at komme ind at se filmen. Andre danske filmproducenter, først og fremmest Ole Olsen, indså betydningen af „Den hvide slavehandel“s succes, og efter at have gjort nogle vellykkede forsøg med den nye spillefilmslængde i 1910, lagde Ole Olsen fra 1911 så godt som hele sin produktion an på lange film.

Efter „Den hvide slavehandel“ optog Fotorama flere film i samme genre, for eksempel „Slavehandlerens flugt“ og „I bondefangerklør“. Foruden med disse kriminalfilm fortsatte selskabet linjen fra „Den lille hornblæser“ med andre historiske film som: „Valdemar Sejrs“, „Fangen på Kalø“, „Holger Danske“ og „En helt fra 64“. Fra de historiske film var vejen ikke lang til de litterære film; et arbejde som „Den lille hornblæser“ tilhører jo begge genrer. Blandt årets litterære film kan nævnes „Elverhøj“ og „Ambrosius“ efter *Molbech*. Derimod fandtes der ingen lystspil i Fotoramas produktion i 1910.

I 1911 fortsattes filmproduktionen efter de samme retningslinjer. Desuden indførtes som en ny genre det erotiske melodrama i Fotoramas produktion. Det erotiske melodrama var med „Afrunden“, iscenesat af *Urban Gad* og med *Asta Nielsen* og *Poul Reumert* i hovedrollerne, i september 1910 slået definitivt igennem og blev indtil den første verdenskrig den mest yndede genre inden for dansk film. Den interessanteste af århusfilmene fra 1911 er netop et sådant melodrama „Den sorte drøm“, iscenesat af *Urban Gad* og med *Asta Nielsen* og *Valdemar Psilander* i hovedrollerne. Her så man for første gang de to stjerner sammen, og for begges vedkommende var det den første film efter deres gennembrud i henholdsvis „Afrunden“ og „Ved fængslets port“. Kun een gang til nåede de at spille sammen, nemlig i *August Bloms* „Balletdanserinden“, også fra 1911. Men det var Skaarup, der kom først med sin film.

I 1911 var A/S Fotorama godt på vej til at blive et blomstrende filmselskab. Også firmaets salgsvirksomhed udvidedes. Fotorama fik f. eks. eneret på A/B Svenska Biografteaterns film og på Regia Kunstfilms produktion. Et særlig godt filmkøb gjorde selskabet, da det for 3000 kr. erhvervede *Hjalmar Davidsens* „Afrun-

den“, ganske vist med klausulen „Eneret for Danmark, Strøget i København undtaget“. Davidsen ville meget forståeligt selv have indtægten fra sin biograf „Kosmorama“, der lå på Østergade. Denne biograf, som Constantin Philipsen havde åbnet i 1904, havde Davidsen købt af ham i 1908.

Denne opblomstring af det århusianske filmselskab var der een, der fulgte med stor opmærksomhed. Det var Ole Olsen fra Nordisk Films Kompagni. Indtil Fotorama opstod, havde han hersket næsten suverænt på det danske filmmarked. De film, selskaber som Continental Film og Biorama producerede, bød ikke på nogen nævneværdig konkurrence. Og Regia Kunstfilms produkter var Ole Olsen selv finansielt interesseret i. Hans modtræk mod Fotorama bestod i et forsøg på at lokke århusfolkene over til sig. Planen lykkedes, og i 1911 blev Nordisk Films Kompagni omdannet til et aktieselskab med Frede Skaarup som en af direktørerne, medens Schnedler-Sørensen blev knyttet til selskabet som instruktør.

Fotorama bestod endnu indtil udgangen af 1913 som produktionsselskab. Men der kom ikke flere epokegørende nyheder fra Århus. For alligevel at blive konkurrenten helt kvit, indgik Ole Olsen og direktionen for Fotorama ved udgangen af 1913 følgende overenskomst: Fotorama skulle standse sin produktion, mod at selskabet så til gengæld fik eneretten på salg af Nordisk Films Kompagnis Film i Skandinavien. For Ole Olsen, der dengang regnede med et verdensmarked for sine film, var det jo kun en ret ubetydelig del af sit marked, han dermed afgav. Han kunne ikke vide, at der næste år ville udbrude en krig, der skulle blive fatal for salget af dansk film ude omkring i verden. Fotorama gjorde derfor den bedste handel af de to. Selskabet tjente især i de første år store penge på Ole Olsens film, og som udlejningsselskab bestod A/S Fotorama indtil 1940.

For fuldstændighedens skyld bør det tilføjes, at der 4 gange senere blev produceret spillefilm i Fotoramas navn, nemlig med E. Schnedler-Sørensens „En nat i København“ fra 1921, „Grænsefolket“ fra 1925–27, *Ralph Christian Holms* „Paustians Uhr“ fra 1932 og endelig *Per Knutzons* „Jens Langkniv“ fra 1940. Men dermed var det også definitivt slut med Fotoramas bidrag til dansk films udvikling.